

Bijlage Cultuurhistorie

Van Konijnenburgweg 100/schoorsteen Nedalco

In Nederland zijn sinds ca. 1860, na invoering van de strengpers in de steenbakkerijen, ruim 10.000 ronde fabrieksschoorstenen gebouwd, door een tweetal grote en tientallen kleine schoorsteenbouwbedrijven. De kleinere bedrijven betrokken hun radiaalstenen, zoals de schoorsteenstenen genoemd worden, hoofdzakelijk van de twee grote bedrijven te weten Canoy Herfkens uit Venlo en De ridder uit Den Haag, welke naast de steenfabrieken elk een eigen afdeling schoorsteenbouw exploiteerden. Van al deze schoorstenen zijn er in Nederland nog slechts een paar honderd over. Schoorstenen werden gebouwd in diverse hoogtes en uitvoeringen. Wanneer geselecteerd wordt op toegepaste versieringen in schoorstenen d.m.v. gekleurd metselwerk of siermetselwerk, dan blijven er nog een vijftigtal bijzondere exemplaren over. Bij deze selectie worden dus bijzondere van "normale" schoorstenen onderscheiden.

De schoorsteen van Nedalco is opgebouwd uit rode radiaalsteen en heeft een ronde voet. De schacht loopt tot de kop strak naar boven. De kop heeft een standaardvorm zoals in die tijd gebruikelijk was. De schoorsteen heeft geen extra versiering in de vorm van gekleurd metselwerk of gebruik van natuursteen of ingemetselde symbolen of namen. De schoorsteen heeft een deuropening op maaiveldniveau. Deze schoorsteen is gebouwd door de Limburgse firma Canoy Herfkens uit Venlo in het jaar 1983 en heeft een hoogte van 75 meter volgens opgave van het bouwbedrijf. De hoogte is uniek en is mede tot stand gekomen gezien de ligging dicht tegen het centrum van de stad. Op grond van gegeven verzameld tijdens onderzoek naar schoorstenen in het algemeen moeten voet en kop als belangrijkste punten te behoeve van de originaliteit genoemd worden, gezien de plaats en de leeftijd van deze schoorsteen is er geen enkele aanwijzing om aan de originaliteit te twifelen. De schoorsteen heeft alle kenmerken passend bij het tijdsbeeld en de opgegeven datering.

Rijtuigweg/Smitswater/Van Gorcumweg te Bergen op Zoom

Het gebied waar de restanten van de vestingwerken zijn aangetroffen is sinds de 13e eeuw in ontwikkeling geweest. Hierna volgt een beknopt overzicht van de geschiedenis van het gebied zoals dat in het programma van eisen voor een proefsleuven onderzoek op het voormalige Nedalco-terrein is verwoord.

Het laatste gebouw dat herinnert aan de geschiedenis ter plaatse is het Groot Arsenaal. Al in de late middeleeuwen (14de-16de eeuw) zijn sloopwerven in de buurt van het Groot Arsenaal gevestigd. In de 15de eeuw kwam de Ham tot stand door het uitgraven van een extra havenkanaal (nu Vissershaven). Na de omwalling van het havenkwartier (1484-1488) lag het gebied buiten de stadspoorten. De Dubbelstraat gaf via de Houtpoort toegang tot de bedrijven; de Zuidzijde Haven gaf via de Sint Jacobspoort toegang tot de Zuidpolder. Het havengedeelte tussen het Nedalco-terrein en de Waterschans werd in de 15de eeuw 'rechtgetrokken'.

In de 16de eeuw gingen door stormvloed de polders van Bergen op Zoom verloren. Het Nedalco-terrein grensde sinds 1570 aan het getijdestrand.

In 1588 werd een deel weer teruggewonnen op de zee, door het aanleggen van een zuidelijke dijk in het beloop van de Calandweg, waardoor de 'stadspolder' ontstond. Ook groef men een nieuw havenkanaal langs de Calandweg.

Kort voor 1600 lagen er al kleine ravelijnen bij de Houtpoort en de Sint Jacobspoort. Na 1600 werden de vestingwerken flink uitgebreid. Zo ontstond een groot hoornwerk "Beckaff" op het Nedalco-terrein. Het was via een brug verbonden met de Stadspolder. Ten noorden van het groot Arsenaal werden de vestinggrachten rond de stad aangesloten op de grachten van Beckaff. Langs de haven waren de vestingwerken plaatselijk met stenen muren bekleed.

Na 1700 werden de vestingwerken gemoderniseerd. Het oude hoornwerk Beckaff bleef in de oude vorm bestaan, maar op het noordoostelijke deel van het Nedalco-terrein werden de grachten veranderd. Hier ontstonden de bastions Gadelliere, tenaille Van Dun en het lunet Paravicini. In de zuidwestelijke hoek stonden diverse soldatenbarakken. Een deel van de Jacobspoort bleef behouden als kruiswaaier.

Na de ontmanteling van de vestingwerken vanaf 1868 bleef een deel van de gracht van Gadelliere behouden als buffer van water voor de suikerindustrie. De overige waterpartijen van de vesting werden gedempt. Het maaiveld rond het Groot Arsenaal geeft duidelijk aan hoezeer de omgeving van het Nedalco-terrein in de laatste 100 jaar werd opgehoogd om de vestiging van bedrijven mogelijk te maken.

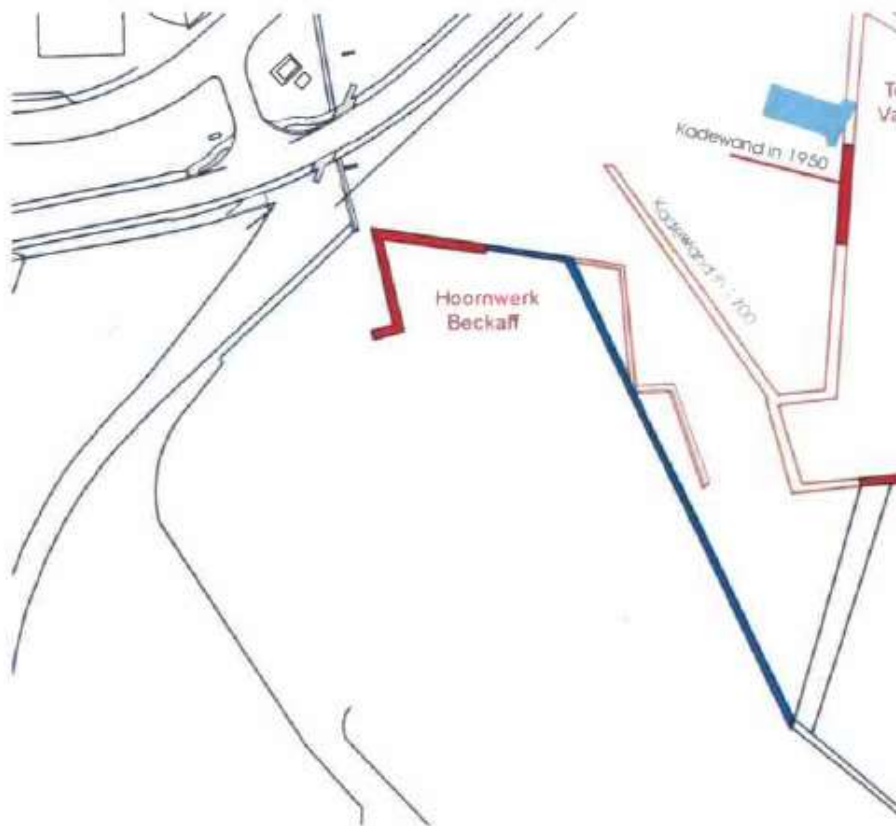
Ten noorden van het Groot Arsenaal werd in 1870 de Suikerfabriek "Firma Van der Linden & co" opgericht; ter plaatse van de Nedalco in 1899 de "NV Zuid-Nederlandsche Melasse-Spiritus-fabriek". De suikerfabriek van Van der Linden werd in 1912 omgebouwd tot "Potasch-fabriek". Deze sloot pas in 1970 en werd in 1976 afgebroken. Er hoorden diverse bedrijfsgebouwen bij die in de buurt van de Smitsvest lagen.

De ZN Spiritusfabriek breidde haar activiteiten steeds verder uit, totdat het hele gebied met opslag- en bedrijfsgebouwen was gevuld. Voor de bouw van de melassetanks werd het terrein extra opgehoogd, waarschijnlijk met grond die vrijkwam.

Waardering:

De restanten van het voormalige grachten en vestingstelsel rond de historische stad Bergen op Zoom zijn van groot belang omdat:

- deze de laatste restanten vormen van nog herkenbare van de verdedigingswerken van de oude stad Bergen op Zoom.
- de restanten in het bijgevoegde programma van eisen en de tussenrapportage van het proefsleuven onderzoek ter plaatse gaaf en herkenbaar zijn.
- deze historische waarden hebben op grond van de situering en de tijdens het onderzoek aangetroffen bouwmassa's.
- deze herinneren aan de activiteiten om de stad tegen de vijand te verdedigen.

De kademuur uit de 19de en 20ste eeuw is hier donkerblauw; de kade uit de 18de eeuw is donkerrood. In feite is het een overblijfsel van het hoorwerk Beckaff. De kade werd in de 19de eeuw een beetje naar het westen teruggezet zodat de haven wat breder werd. Daardoor ging een groot stuk van het oudere werk verloren. Dat is hier met open rode lijnen weergegeven. Ook de tegenoverliggende kade uit de 18de eeuw ("kadewand in 1700") werd afgebroken toen de haven werd verbreed. Transportschepen moesten immers in de havenkom kunnen draaien.